

without a purpose. Pastimes were required to fill the gap.

Evidently, no book is flawless. Some citations seem to have been incorrectly transcribed, as for instance on page 59. A few lapses of no great importance could also be mentioned. On page 94 we are told that none of the eighteenth-century philosophers had a university post. But what about Kant? And on page 102, Leibniz is portrayed as a materialist, which is obviously wrong.

Inevitably, in a book of this kind, some important themes and authors have been omitted. The blind man, evoked in the psychological debate on perception from Descartes to Diderot, is absent, as is also Condillac's statue-man, Smith's economical man and the *Homo ludens* of Schiller. Nor is there any discussion concerning Hartley's mechanical psychology or Hume's conception of man as a creature of habits. However, these are minor remarks which in no way overshadow the value of this study. As an introduction to the eighteenth-century debate on human nature, it serves its purpose well. This book ought to be of interest to all students of the Enlightenment, as well as to the general public. It deserves a wide readership.

Christine Quarfood

Jürgen Luh, *Kriegskunst in Europa 1650–1800* (Köln: Böhlau Verlag, 2004). 298 s.

Under en föreläsning i Belfast 1955 lanserade historikern Michael Roberts det provokativa begreppet »den militära revolutionen» för att beskriva den utveckling som den västeuropeiska krigskonsten genomgick cirka 1500–1800. Krutvapnen gjorde entré på slagfälten och tvingade fram ett nytt tänkande kring krigsföring, då lansar och pikar avskaffades till förmån för eldhandvapen och artilleripjäser. Den individualism som kännetecknat medeltidens krigskonst fick ge vika för den muskötbeväpnade massan. Antalet soldater växte explosionsartat i antal – i vissa stater förökades krigsmakten tiofalt mellan 1500 och 1700 – vilket ställde helt nya krav på staternas organisatoriska förmåga. Konsekvensen av utvecklingen blev att kriget fick en aldrig tidigare skådad inverkan på samhället: kostnaderna sköt i höjden, förödelelsen blev mer omfattande och bördorna för såväl furstar som befolkningar allt tyngre att bära.

Likt alla vetenskapliga koncept har »den militära revolutionen» utsatts för hård kritik och otaliga juste-

ringar. Medan vissa historiker debatterat huruvida den militära revolutionen födde den moderna staten eller tvärtom, har andra framhållit hur den militära utvecklingen möjliggjorde global västeuropeisk kolonisation och dominans. En del av litteraturen ögnar genomgående hur förändringar i militär teknik och taktik såg ut och vilka teknologiska framsteg som varit de viktigaste; det bestyckade krigsskeppet menar någon, den vetenskapliga befästningen hävdar en annan. Karakteristiskt för studier av det här slaget är det övergripande framställningssättet och de svepande resonemangen. I boken *Kriegskunst in Europa 1650–1800* går Jürgen Luh – i trots mot vad titeln kan antyda – däremot grundligt till väga och gör en rejäl djupdykning ner i det historiska materialet för att studera vilka de verkliga förutsättningarna var för en militär revolution, och hur den i så fall yttrade sig.

Luh's bok är noga underbyggd och vilar dels på ny internationell forskning, dels på omfattande arkivarbete. Möjligen borde Luh ha resonerat kring vad det inneburit för hans analys att källorna huvudsakligen är tyska. Boken handlar dessutom endast om kriget till lands. Förutom dessa smärre brister känns boken övertygande och den välskrivna huvudtexten åtföljs av en gedigen notapparat samt bilagor där den nyfikne kan fördjupa sig i musköteldens effektivitet, innehållet i en fästningsarsenal eller vilka medikamenter som skulle finnas vid ett fältlasarett. Bokens kapitel är tematiskt uppbyggda kring ämnena försörjning och underhåll, befästning och belägring, beväpning och stridstaktik samt militär estetik och självkänsla. Varje kapitel har dessutom en mängd underrubriker. Under försörjning och underhåll hittar vi avsnitt om finansiering, magasinering, fältbagerier samt transport- och medicinalväsende. Med enastående detaljsinne belyser Luh landkrigets alla komponenter på ett sätt som är ovanligt för standardverk i den här genren. Empirin håvar Luh friskt ur excersisböcker, krigsjournaler, privata brev, regementsrullor och marschordningar. Luhs verkliga styrka ligger dock i det grundläggande kulturhistoriska perspektivet, som ger framställningen ett djup och en bärkraft som militärhistoriska översikter sällan har.

Genom bokens framställningssätt presenterar Luh ett intressant inifrånperspektiv på periodens krigföring. Den viktigaste slutsatsen är att den militära revolutionen, om den nu ägt rum, var en mycket trög rörelse med många förhinder. Bland annat lyfter Luh fram de många tankemässiga hinder som lade käppar i hjulen på eventuell innovationslusta, till exempel det institutionaliserade bruket av tjänsteköp som gav rang och förmögenhet företräde framför kompetens.

(Denna praxis blev särskilt populär på 1700-talet och kom i vissa länder, som i Sverige, att ersätta ett äldre system av avancemang efter erfarenhet och tjänstetid.) Även periodens utpräglade krigarära och starka estetiska ideal var faktorer som ofta hämmade militärt nytänkande. Redan under 1600-talet hade tanken på att klä soldaterna i kamuflagefärgade rockar uppkommit, men idén hade inte fått något gehör – och det skulle dröja länge innan den fick det – eftersom brunt, grått och grönt ansågs alltför snarlika de färger som den oheroiska bondebefolkningen till vardags gick klädd i. Vackra uniformer i bjärta färger höjde soldatens status samtidigt som de skulle vara ett uttryck för furstarnas makt och prestige. Ve den som stred, eller än värre stupade, i osnygga kläder!

Träffande konstaterar Luh att många teser om den militära revolutionen bygger på anakronistiska utgångspunkter. Den kan knappast ses som någon entydig eller linjär process. Nytänkande mötte ofta kraftigt motstånd och ibland tycktes utvecklingen rentav gå baklänges. Men så sker ju den mesta utvecklingen så långsamt eller så oväntat att den sällan är synbar för de människor som lever mitt i den, eller ens för de innovatörer och tänkare vars nya insikter och stora uppfinningar driver saken framåt.

Stora historiska processer är väl egentligen alltid nutidens uppfinningar, och nyttan med böcker som Luhs är att påvisa generaliseringarnas begränsade förankring i verkliga förhållanden. Samtidigt är det givetvis viktigt att kunna påvisa långa händelsemönster och utvecklingssammanhang. Luh lyckas bibehålla balansen mellan stort och smått på ett mycket förtjänstfullt sätt, och har därför lyckats med konsten att skriva ett översiktsverk utan att breda ut sig alltför vidlyftigt eller att bli överdrivet närsynt vad gäller detaljerna.

Oskar Sjöström

Kärin Nickelsen, *Draughtsmen, Botanists and Nature: the Construction of Eighteenth-Century Botanical Illustrations*, *Archimedes, New Studies in the History and Philosophy of Science and Technology*, 15 (Dordrecht: Springer, 2006). 295 s.

Den botaniska vetenskapen genomgick stora förändringar under 1700-talet, från att ha varit en sidogren av medicinsk-farmaceutisk vetenskap till att bli en oberoende disciplin. Under århundradet utvecklades, an-

vändes och övergavs många olika försök att systematisera växtriket. Vid klassificeringen av arter och släkten var det nödvändigt att känna till så många av världens växter som möjligt. I detta arbete var tryckta illustrationer en ovärderlig hjälp. De fungerade som ett slags gemensam referenspunkt, vid sidan av levande och torkade växter, vid informationsutbytet mellan botanister i olika länder. Vetenskapshistorikern Kärin Nickelsens bok, en omarbetning och engelsk översättning av hennes avhandling från Berns universitet (2002), är den första mer ingående undersökningen av århundradets botaniska illustrationer.

Nickelsen behandlar konstruerandet av illustrationerna, hur de producerades, vad de innehöll, hur de användes och hur deras speciella utformning bestämdes. Den undersökta tidsperioden sammanfaller med den linneanska, även om den bakre gränsen sätts till år 1700, med utgivningen av den latinska versionen av Tourneforts *Institutiones rei herbariae*, vars klassificeringssystem var ett av de mest betydelsefulla före Linnés. Som slutpunkt anges 1830, då Linnés system sedan länge ersatts av Jussieus naturliga system och Candolles system från början av 1800-talet. Under denna period skedde, enligt Nickelsen, ingen dramatisk förändring av den teoretiska bakgrund som påverkade växtbildens konstruktion, det vill säga vad som ansågs nödvändigt att avbilda, exempelvis vilka växtdetaljer som krävdes för artidentifikation. Även reproduktionstekniken, koppargravyren, användes genomgående under hela 1700-talet. Det är därför möjligt att jämföra bilderna på likartade villkor.

En botanisk illustration innebär ett samarbete mellan en botanist och en ritare, samt, för att kunna mångfaldigas, även av en gravör och en tryckare. Nickelsen gör en närstudie av ett sådant samarbete genom att undersöka utgivningen av läkaren och botanisten Christoph Jacob Trews berömda *Plantae Selectae* (1750–1773). För utgivningen av praktverket valde Trew tidens mest eftertraktade botaniska illustratör, Georg Dionysius Ehret, och den mest välnummerade förläggaren och tryckaren, Johann Jacob Haid. Trew var bosatt i Nürnberg, Ehret i London och Haid i Augsburg. Den bevarade brevväxlingen dem emellan används för att studera deras arbete. På så sätt kan Nickelsen visa hur noggrant botanisten gick tillväga och vilka krav som kunde ställas på illustratören, tryckaren och handkoloreraren vid utgivningen av ett vetenskapligt illustrerat verk.

Närstudien av *Plantae Selectae* bildar bakgrund till en ingående studie av ett urval botaniska illustrationer